ББК Ч33(4УКР)624

УМОВИ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ ДОНБАСУ В 1943 – 1945 рр.

М.О.Бистра

АНОТАЦІЯ

У статті на основі архівних матеріалів розглянуто умови навчання учнів загальноосвітніх шкіл Донбасу в період з 1943 по 1945 рр. Аналізується матеріальна база навчальних закладів: стан шкільних приміщень, їх облаштування, наявність навчальної літератури, канцелярського приладдя. Зачіпаються питання забезпеченості шкіл педагогічними кадрами необхідної кваліфікації. Надано характеристику заходів, спрямованих на відновлення системи шкільної освіти в регіоні і забезпечення належних умов навчання молоді.

Ключові слова: Донбас, школярі, загальноосвітня школа, матеріальна база, педагогічні кадри.

У розвитку суспільства надзвичайно важливу роль відіграє шкільна освіта, яка закладає основи формування особистості людини, її світогляду, системи моральних та духовних цінностей. Проте на результативність навчального процесу значною мірою поряд із змістом навчання та принципами, закладеними в освітній доктрині держави значною мірою впливають і умови навчання. Вони включають стан навчальних приміщень, їх відповідність санітарним нормам, облаштування навчальних класів і лабораторій, наявність навчальної, навчально-методичної та довідкової літератури, забезпеченість педагогічними кадрами належної кваліфікації, а також психологічну атмосферу. В умовах Великої Вітчизняної війни, коли система освіти зазнала значних матеріальних збитків та людських втрат, негативні тенденції не стали домінуючими у шкільній освіті і це потребує пояснення. До того ж, аналіз умов організації навчально-виховного процесу в школах Донбасу дозволить більш повно відновити картину історико-культурного розвитку регіону.

Аналізуючи основні наукові праці з проблеми дослідження, слід зазначити, що питання умов навчання школярів України в період відбудови народного господарства у своїх дослідженнях тією чи іншою мірою торкалась ціла низка вітчизняних науковців, серед яких можна особливо відзначити Н.Г.Красножон [1], О.В. Замлинську [2]. Проте умови навчання учнів шкіл Донбасу в 1943-1945 рр. не були предметом спеціального дослідження і потребують подальшого вивчення. Джерельною базою дослідження є фонди трьох центральних архівів України та двох обласних архівних установ, у яких містяться директивні документи, звіти органів освіти про роботу в цей період, документація місцевих органів влади, що містять інформацію з питань стану матеріальної бази шкіл, забезпечення педагогічними кадрами тощо. Виходячи з наукової значущості теми та недостатньої її розроблення метою нашого дослідження є вивчення на основі аналізу архівних документів умов навчання школярів Донбасу в 1943-1945 рр.

Із звільненням від окупантів районів Донбасу одразу розгорталися роботи щодо відбудови не тільки промисловості, сільського господарства, транспорту, але й закладів освіти. Характерною рисою стратегії радянського керівництва у процесі відновлення системи освіти було повернення до довоєнної моделі її розвитку, причому ставка робилася насамперед на відновлення роботи загальноосвітніх шкіл, від яких безпосередньо залежало успішне функціонування всіх ланок професійної освіти.

Водночас країна була змушена виділяти великі кошти на боротьбу з ворогом і

відродження стратегічно важливих галузей народного господарства. Тому заходи, спрямовані на відбудову освіти, фінансувалися не достатньо, тягар відбудовчих робіт значною мірою було покладено на плечі вчителів, учнів та їх батьків, які доклали великих зусиль, щоб налагодити нормальне навчання в школах.

Програма перших кроків на шляху відбудови системи народної освіти була визначена в Постанові РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 27 лютого 1943 р. "Про поновлення роботи шкіл в районах Української РСР, звільнених від нацистських окупантів" [3]. Згідно з цією постановою Народний комісаріат освіти, обласні та районні ради депутатів трудящих, районні відділи народної освіти повинні були негайно розпочати роботу щодо обліку дітей шкільного віку, підбору вчительських кадрів, поновлення роботи шкіл, забезпечення їх приміщеннями, обладнанням, навчальними планами, програмами та підручниками. Проте дія постанови поширювалася не на весь Донбас, а лише на звільнені райони Ворошиловградської області.

Проблема відновлення діяльності загальноосвітніх шкіл у наступному навчальному році дістала відбиття в Постанові РНК УРСР від 28 вересня 1943 р. «Про поновлення роботи шкіл в 1943/1944 навч. р. в районах Харківської, Ворошиловградської, Полтавської, Сумської, Чернигівської, Сталінської, Запорізької, Дніпропетровської та Київської областей УРСР, звільнених від фашистських окупантів». Прийнятий документ установлював надзвичайно стислі терміни відновлення навчальних занять у школах визволених районів [4].

Для досягнення відбудовчих цілей у галузі шкільництва був потрібний час і великі матеріальні та людські ресурси. Адже матеріальні втрати, яких зазнала сфера народної освіти Донбасу, оцінювались у 774 377 300 крб. У результаті злочинних акцій окупантів та руйнацій під час проведення бойових дій більшість приміщень шкіл була повністю знищена або непридатна для використання. Так, із 29 134 шкіл, які працювали в УРСР на початку 1941 р., було повністю зруйновано 8 108, частково – 10 062, що становило 62,4% загальноосвітніх шкіл України. Водночас у Донбасі з 2 647 шкільних будинків було зруйновано та пошкоджено 1 881, або 71,1% [5].

Але, незважаючи на важке становище, у якому опинилося шкільництво, відбудова його розпочиналася вже в ході визволення Донбасу від німецьких загарбників. Завдяки спільним зусиллям громадськості і освітян у 1942/1943 навч. р. у звільнених районах Ворошиловградської області працювало вже 625 шкіл, з них 72 СШ, 203 НСШ і 350 ПШ, у яких навчалося 77 910 учнів [6].

На 1 грудня 1943 р. на звільненій від німецької окупації території Донбасу відновили роботу 2 224 школи, у яких навчалося 336 630 учнів, із 2 775 шкіл та 902 840 учнів у січні 1941 р. Зокрема, на 1 грудня 1943 р. відновили роботу: у Сталінській області – 1 219 шкіл, де навчалося 204 215 учнів, у Ворошиловградській – відповідно 1 005 і 132 415. На 1 січня 1945 р. у Донбасі працювало вже 2 441 школи, у яких навчалося 508 428 учнів і працювало 17 597 учителів [7].

При відновленні освітніх закладів протягом війни найскладнішою залишалася проблема нестачі шкільних приміщень, яка виникла внаслідок зруйнованості навчально-матеріальної бази шкіл і використання частини їх уцілілих площ не за призначенням. Навчальний процес в усіх школах розпочався у дуже складних умовах: майже половина шкіл Донбасу не мали власних навчальних площ і розташовувалися у пристосованих для навчання приміщеннях уцілілих громадських будівель, житлових будинків, сільсько-господарських споруд, а подекуди – землянках, бліндажах тощо; було повністю знищено обладнання хімічних, фізичних та інших спеціальних кабінетів; у багатьох школах були практично відсутні бібліотеки.

Частина пристосованих приміщень не відповідала вимогам шкільної гігієни. Недостатня кубатура класних кімнат, земляні підлоги, недостатність освітлення, відсутність туалетів, коридорів, роздягалень створювали серйозні труднощі при організації

навчального процесу. Так, Мар'їнська СШ Сталінської області розміщувалася в шести будинках, віддалених один від одного на відстані до трьох кілометрів [8].

Внаслідок нестачі навчальних приміщень учні змушені були навчатися у дві, а подекуди навіть у три зміни. Так, у 1943/1944 навч. р. навчальні площі в школах Донбасу дозволяли займатися в одну зміну тільки 64,7% учнів [9]. Навіть у 1944/1945 навч. р. шість шкіл м.Єнакієвого працювали у три зміни [10].

Поряд з цим у шкільних будівлях розміщалися шпиталі, військові частини, підприємства та установи тощо. Так, у 1943/1944 навч. р. не за призначенням у Сталінській області використовувалося 72 шкільних приміщення (без урахування шкіл, зайнятих під шпиталі і військові частини). Тільки у Ворошиловградській області в 1943/1944 навч. р. шпиталями було зайнято 19 шкіл [11].

Однак зростаючі потреби країни у відновленні системи освіти спонукали уряд вжити заходів щодо поступового повернення загальноосвітнім школам приміщень, які їм належали. 5 березня 1944 р. вийшла Постанова РНК СРСР «Про порядок повернення шкільних приміщень, що використовуються не за призначенням», яка зобов'язувала органи місцевої влади вжити ряд ефективних заходів з метою зміцнення навчально-матеріальної бази шкіл. Причому, з огляду на важке становище в країні, користуватися шкільними приміщеннями дозволялося шпиталям і організаціям та підприємствам лише зі спеціального дозволу РНК СРСР або ЦК ВКП(б) [12].

Цей документ, безперечно, відіграв позитивну роль у відновленні шкільної мережі в Україні, і зокрема в Донбасі, хоча через відсутність належного контролю повернення шкільних приміщень з різних причин проходило досить повільно. Про численні факти неповернення навчальних приміщень школам до початку 1944/1945 навч. р., зокрема, йшлося у констатувальній частині Постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 16 квітня 1945 р. за №586. У документі зазначалося, що станом на початок квітня 1945 р. в УРСР без дозволу РНК СРСР було зафіксовано нецільове використання приміщень 218 шкіл, з них тільки по Сталінській області – 6 , а по Ворошиловградській – 17 [13]. Навіть із закінченням війни проблема використання шкільних приміщень не за призначенням не була розв'язана остаточно.

Організація навчального процесу в школі значною мірою залежала від забезпечення учнів підручниками, навчальними посібниками, довідковою літературою тощо. У вирі війни німецькими агресорами було розграбовано та знищено тисячі шкільних бібліотек. Тільки у Ворошиловградській області було знищено понад 3 000 000 підручників. Німці стерли з лиця землі бібліотеку імені Горького у Ворошиловграді, книжковий фонд якої містив 6 700 919 томів [14]. За таких умов більшість учнів залишилася без підручників. Так, у 1942/1943 навч. р. учні перших–других класів Ворошиловградської області були забезпечені підручниками лише на 10%, третіх класів – на 25%, четвертих – на 30%, п'ятих–десятих класів – на 60–70%. При цьому слід брати до уваги, що учні молодшого шкільного віку кількісно переважали учнів середнього та старшого віку [15].

У Ворошиловградській області в 1943/1944 навч. р. необхідність у підручниках становила 985 000 примірників, за рішенням облвно було розподілено тільки 158 600 підручників, що становило 16,1% від потреби. У першому півріччі цього ж навчального року школи Сталінської області отримали лише 51 123 підручники. Проблема нестачі підручників розв'язувалася шляхом їх збору в населення або створення саморобних підручників. Так, у Костянтинівці протягом 1943 р. учнями було зібрано близько 3 000 книжок [16].

Наркоматом освіти УРСР була встановлена норма забезпечення учнів навчальною літературою із розрахунку один підручник на двох учнів 1–2-х класів, на чотирьох учнів 3–4-х класів і вісім учнів 5–10-х класів. Проте навіть такі норми не виконувалися. Причому міські школи забезпечувалися підручниками краще, ніж сільські. Так, у І півріччі 1944/1945

навч. р. школи Ворошиловградської області отримали 298 000 підручників, з них лише 50 000 для сільських шкіл, у яких навчалося близько 95 000 учнів [17].

У 1944 р. видавництво "Радянська школа" запланувало до видання для шкіл 77 назв підручників обсягом 954,5 д.а. тиражем 5 365 000 примірників. Однак через виробничі труднощі (нестача кадрів, паперу) план було переглянуто і зменшено до 68 назв обсягом 894 д.а. тиражем 4 200 000 примірників, з них 1 400 000 – на друкарській базі України, 2 800 000 – на друкарській базі Москви. Але, у зв'язку з несвоєчасним завезенням паперу, нестачею персоналу, несвоєчасною підготовкою рукописів, відсутністю контролю з боку державних органів, фактично було видано лише 40 назв підручників загальним обсягом 440 д.а. накладом 3 925 000 примірників та 24 найменування програм та методичних вказівок для шкіл [18].

Навіть уже надруковані книги через проблеми з транспортом не потрапляли у школи. Саме тому в І півріччі 1943/1944 навч. р. у школи УРСР було завезено лише 28,5% запланованої кількості підручників. Так, у школи Слов'янському районі Сталінської області протягом 1943 р. не було завезено жодного підручника. В 1945 р. по УРСР школи отримали лише 63,1% підручників, що їм призначалися, а по Донбасу – 65,4% (див. Додаток Ґ.4). На 1 січня 1946 р. на базах УРСР залишалося 192 272 підручники [19].

Отже, якість навчання і успішність учнів прямо визначалися рівнем підготовки вчителя, який за умов відсутності підручників починав відігравати дедалі більшу роль у проведенні навчально-виховного процесу. Проте відновлення діяльності загальноосвітніх шкіл проходило в умовах гострої нестачі вчительських кадрів. Велика кількість учителів перебувала у лавах діючої армії, евакуації, багато педагогів загинуло під час війни. Так, у Ворошиловградській області на момент звільнення залишився лише 3 661 учитель з 12 560, що працювали до війни. В 1943/1944 навч. р. у Ворошиловградській області не вистачало 663 педагоги, а в Сталінській – 727 [20].

З метою вирішення кадрової проблеми до роботи в школах залучалися молоді, малокваліфіковані кадри без достатнього досвіду роботи, траплялися навіть випадки, коли вчителі були малограмотними. Так, учителька Краснодонської школи В.Х. Землина, що мала восьмирічний стаж педагогічної роботи, при написанні заяви зробила 36 граматичних помилок [21]. На педагогічну роботу нерідко залучалися особи, що не мали навіть загальної середньої освіти. У 1942/1943 навч. р. з 6 392 учителів шкіл Ворошиловградської області 1 074 осіб, або 16,8% від загалу, не мали закінченої середньої освіти, і лише 516, або 8,1% від загалу, мали вищу освіту. У 1943/1944 навч. р. кількість вчителів з вищою освітою у школах Ворошиловградської області збільшилася до 875 осіб і становила 13,6% від загальної кількості педагогів [22].

Проте вже на 1944/1945 навч. р. лише 1 286, або 8,6%, вчителів загальноосвітніх шкіл Донбасу мали вищу освіту, 1 927, або 12,9% – неповну вищу освіту, 9 903, або 66,3% – середню освіту і 1 834, або 12,3%, шкільних вчителів не мали навіть закінченої середньої освіти. Причому 6 816 осіб, або 49,7% (без вчителів музики, малювання і фізкультури), за освітнім рівнем не відповідали займаній посаді. Основна маса таких педагогів припадала на середню шкільну ланку.

Найбільш загрозливою була ситуація у сільських школах Донбасу. Тут 57% педагогів (без вчителів музики, малювання і фізкультури) були без відповідної освіти. У міських школах цей показник становив 44,7%.

У середньому по Україні частка вчителів з вищою і незакінченою вищою освітою була вищою, ніж по Донбасу, і становила 14,1% і 9,2% відповідно. Майже половина шкільних учителів у регіоні, або 47,8%, мали стаж педагогічної роботи менше 5 років проти 52,7% по республіці [23].

Попри всі зусилля держави остаточно вирішити проблему вчительських кадрів до кінця війни так і не вдалося. В 1944/1945 навч. р. дефіцит педагогічних кадрів ще зріс через збільшення кількості дітей шкільного віку за рахунок реевакуйованих і дітей семирічного

віку, що прийшли до школи. На початок навчального року в Донбасі не вистачало 2 034 вчителів, з них 971 для початкової школи [24]. Через це в ряді шкіл не викладалися окремі предмети, вакансії заміщувалися за рахунок додаткового навантаження на працюючих учителів, що негативно вливало на якість їх роботи.

Значно утруднювало налагодження навчально-виховного процесу відсутність достатньої кількості канцелярського приладдя. Забезпечення школярів зошитами було вкрай незадовільним. Так, у 1943/1944 навч. р. учні шкіл Ворошиловградської області отримали в середньому по 5 зошитів [25]. Учні шкіл Сталінської області отримали по 3–4 зошити [26]. Встановлена Наркомосом УРСР норма постачання школярів зошитами (30 примірників на одного учня протягом року) не виконувалася [27]. Як і в попередні роки, зберігалося нерівномірне постачання канцелярським приладдям шкіл у міській і сільській місцевостях. Так, у 1944/1945 навч. р. в школи Сталінської області для 324 598 учнів шкіл було завезено 861 000 зошитів, причому лише 61 000 з них призначалася для учнів сільських шкіл [28].

У 1943 р. школи розпочинали навчання майже без меблів та навчального приладдя. Промисловість республіки ще не була повністю відбудована, і школам доводилося задовольнятися меблями, що їх приносили батьки та учні. В 1943/1944 навч. р. 75% парт у школах Сталінської області являли собою столи і різні пристосовані дошки, що не відповідали вимогам до навчання дітей. У 1944/1945 навч. р. навіть у школах м.Сталіно не всі діти сиділи на уроках [29]. Проблема шкільних меблів та навчального приладдя була розв'язана лише після війни.

Електричне освітлення було рідкістю. Найчастіше, особливо в селах, користувалися гасовими лампами, що не могло не позначитися на здоров'ї учнів. Досить серйозну проблему у роботі шкіл становило опалювання навчальних приміщень. У листопаді 1944 р. в школи Ворошиловградщини було завезено 74,6% необхідного палива. У Сталінській області на січень 1945 р. школи були забезпечені паливом тільки на 52,4%. Причому його розподіл по районах був нерівномірним. Тому у багатьох школах у класах було надзвичайно холодно, і учням доводилося сидіти на уроках у верхньому одязі. У зимовий період 1944/1945 навч. р. через відсутність палива повністю припинили свою роботу ряд шкіл Донбасу [30]. Порушення ритмічності навчального процесу, що виражалося у скороченні навчального часу та перерв, частих зривах занять через погане освітлення або його відсутність, вкрай негативно впливало на здоров'я дітей та успішність і якість їх навчання.

У складний для країни воєнний час держава не виділяла кошти у необхідному обсязі для відбудови шкільної мережі. Так, на відновлення шкільних будинків Сталінської області в 1944 р. було потрібно 38 265 000 крб., а фактично було виділено лише 7 300 000 крб., що становило 19,1% від потреби. Проте навіть виділені кошти не засвоювалися повною мірою. Архівні дані свідчать про незадовільне використання школами державних асигнувань на 1944 і 1945 рр., у зв'язку з незабезпеченістю їх необхідними будівельними матеріалами та товарами. Як наслідок, у Сталінській області за III квартал 1944 р. на ремонт та придбання інвентарю по міських і сільських школах бюджет був використаний лише на 43%, а по сільських школах – на 26%. На ремонт шкільних будинків бюджет по області був використаний на 42%. У Ворошиловградскій області асигнування на капітальне будівництво шкіл були використані на 58%.

Значно уповільнювало відбудову шкільної мережі відсутність технічного керівництва шкільним будівництвом та ремонтом: передбачені в 1944 р. на це кошти в розмірі 1% від загальної вартості робіт залишалися невикористаними. Відсутність на місцях інженерно-технічних працівників негативно впливала на підготовчі роботи з капітального ремонту шкільних приміщень. В остаточному підсумку це порушувало графік підготовки шкіл до нового навчального року. Так, у Сталінській області до початку 1944/1945 навч. р. було заплановано відбудувати 39 шкіл, а фактично було введено до експлуатації лише 15 нових

будівель [31].

Важливим чинником відбудовчих процесів в Україні, і Донбасі зокрема, була адміністративно-командна система. Саме вона давала змогу в короткий час мобілізувати значні матеріальні та людські ресурси, концентруючи їх на потрібній справі. Намагання багатьох громадян своєю працею наблизити справжнє мирне життя дозволяли вирішувати і завдання матеріального забезпечення шкільної освіти. У зв'язку з недостатністю державного фінансування вчителі, учні, батьки за участю підприємств відбудовували і обладнували школи. Так, у Краснодонському районі Ворошиловградської області вчителі, учні і батьки в 1943 р. відремонтували власними силами 48 шкільних приміщень. У Горлівському районі Сталінської області було зібрано у населення 26 шаф, 540 столів, 1 350 стільців, 190 тумбочок. Сприяла відбудові і облаштуванню шкіл шефська допомога трудівників промислових підприємств, шахт, колгоспів. Так, працівники Краматорського заводу ім. Сталіна у підшефній школі обладнали п'ять класів печами, відремонтували всі старі меблі, виготовили 96 столів, 1 102 стільці, 12 класних дошок [32].

Улітку 1944 р. відбудова загальноосвітніх шкіл України набула всенародного характеру. Завдяки пропагандистсько-агітаційній роботі партійних, державних, профспілкових органів на весь Радянський Союз став відомим патріотичний рух трудящих с. Верхівня Вчорайшанського району Житомирської області, які своїми силами за день відремонтували школу і забезпечили її на весь рік паливом, а державні кошти, виділені на зазначені цілі, перерахували до Фонду оборони країни [33]. У Донбасі, як і по всій Україні, проходили недільники, суботники, де батьки, учні, вчителі ремонтували і впорядковували шкільні приміщення, завозили паливо, збирали кошти, лагодили шкільні меблі, збирали у населення підручники тощо. Так, у Волноваському районі Сталінської області батьки зібрали 500 000 крб. на ремонт шкіл. Але відбудову шкіл власними силами населення гальмувала відсутність будівельних матеріалів. Проте не завжди подібні ініціативи знаходили широку підтримку у населення [34].

Важливою складовою учнівського життя стала участь школярів у відбудовчих роботах та патріотичних рухах до яких залучалися піонерськими та комсомольськими організаціями. Вони поряд з жінками стали провідною робочою силою у сільському господарстві. Мобілізація учнів на сільгоспроботи в 1943–1945 рр. набрала масового характеру, її обсяги визначалися постановами центральних і місцевих органів влади. Навесні 1943 р. було оголошено про соцзмагання серед шкіл на "кращу участь" у сільськогосподарських роботах. Учні взяли активну участь у зборі врожаю 1943 р. та відродженні села. Зокрема, на Ворошиловградщині у сільськогосподарських роботах було зайнято 23 000 учнів, які виробили сумарно 675 000 трудоднів [35].

Масштабного характеру набула кампанія зі збору металобрухту. Так, школярі Сталінської області, які за два роки після звільнення Донбасу зібрали 870 000 т брухту чорних і кольорових металів [36].

Школярі здійснювали шефство над військовими шпиталями. Так, лише у Ворошиловградській області учнями було зібрано і передано до місцевих шпиталів 1 265 ліжок, 18 т овочів та 8 661 різноманітних подарунків для поранених бійців [37].

Продовжувалася і традиція тимурівського руху. Тимурівці Сталінської області здійснювали шефство над 2 376 сім'ями фронтовиків [38].

Незважаючи на відсутність власних прибутків, учні брали участь і у формуванні Фонду оборони. Школярі регіону перераховували у нього гроші, які були виручені за виконання різноманітних робіт: за зібраний металобрухт, гільзи, лікарські рослини, гриби, ягоди. Поширеним явищем був збір коштів на будівництво танків, літаків та іншого озброєння для Червоної армії. Учнями Ворошиловградщини було перераховано 363 985 крб. на побудову танкових колон «Комсомол» і «Піонер». Понад 4 000 000 крб. на будівництво танкової колони і ескадрильї літаків «Комсомол Донбасу» зібрали піонери Сталінської області [39].

Отже, умови навчання школярів Донбасу після визволення регіону від нацистських загарбників не були надзвичайно важкими, що безумовно позначалося на якості навчання дітей. Невід'ємною складовою навчання молодого покоління було подолання чималих труднощів, пов'язаних з незадовільною матеріальною базою навчальних закладів, нестачею кваліфікованих педагогів, відсутністю необхідної кількості літератури, канцелярського приладдя. Навчальний процес у школах був неритмічним, більшість шкіл працювала у дві або навіть три зміни. Важливою частиною навчально-виховного процесу в роки війни була участь учнів у відновленні шкіл та різноманітних патріотичних рухах, що супроводжувалося психологічним підйомом. Завдяки зусиллям держави, громадськості, вчителів та самих учнів негативні тенденції у розвитку шкільної освіти вдалося подолати, хоча вирішення основних проблем було відкладено на повоєнний час.

РЕЗЮМЕ

В статье на основе архивных материалов рассматриваются условия обучения учеников общеобразовательных школ Донбасса в период с 1943 по 1945 гг. Анализируются материальная база учебных заведений: состояние помещений, их благоустроенность, наличие учебной литературы, канцелярских принадлежностей. Затрагиваются вопросы укомплектованности школ педагогическими кадрами необходимой квалификации. Дана характеристика мероприятий, направленных на восстановление системы школьного образования в регионе и обеспечение необходимых условий обучения.

Ключевые слова: Донбасс, школьники, общеобразовательная школа, материальная база, педагогические кадры.

SUMMARY

In the article on the basis of the archived materials the terms of teaching of students of general schools of Donbass are examined in a period from 1943 to 1945. Analysed financial base of educational establishments: state of apartments, their equipped with modern amenities, presence of educational literature, stationeries. The questions of full strength of schools are affected by the pedagogical shots of necessary qualification.

Keywords: Donbass, schoolboys, obscheobrazovatelnaya school, financial base, pedagogical shots.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Красножон Н.Г. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943-1953 рр.)/ Н.Г.Краножон. Дис… канд. іст. наук: 07.00.01, К., 2002 – 225 арк.

2. Замлинська О.В. Культурне життя в Україні у 1943-1953 роках/ О.В.Замлинська. Дис… канд. іст. наук: 07.00.02, К., 1995. – 219 арк.

3. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг.: В 3 т, К.: Политиздат, 1975, Т.2: Советская Украина в период коренного перелома в ходе Великой Отечественной войны (ноябрь 1942-1943 гг.) / А.А. Вовк, С.З. Голиков, М.И. Кравчук и др, С.352; Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941-1950, К.: Наукова думка, 1989, С.49-50.

4. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг.: В 3 т, К.: Политиздат, 1975, Т.2: Советская Украина в период коренного перелома в ходе Великой Отечественной войны (ноябрь 1942-1943 гг.) / А.А. Вовк, С.З. Голиков, М.И. Кравчук и др. – С.467.

5. Центральний державний архів вищих органів влади та державного управлення України (далі - ЦДАВО України), ф.Р 166,оп.15, спр.61а, арк.5; Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України), ф.1, оп.73, спр.12, арк.14;

Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО), ф.Р 1067, оп.4, спр.436, арк.2.

6. ДАЛО, ф.Р 1067, оп.4, спр.436, арк.2.
7. ЦДАГО України, ф.1, оп.73, спр.196, арк.63.
8. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО), ф.Р 2852, оп.1, спр.119, арк.9.
9. ЦДАВО України, ф.Р 166, оп.15, спр.23, арк.31, 61.
10. ДАДО, ф.Р 2852, оп.1, спр.119, арк.9зв.
11. ЦДАГО України, ф.1, оп.23, спр.876, арк.25.
12. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа: Сборник документов 1917-1973 / Сост. А.А. Абакумов, И.П. Кузин, ф.И. Пузирёв и др, М.: Педагогика, 1974. – С.523.
13. ЦДАГО України, ф.1, оп.73, спр.196, арк.63.
14. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України), ф.464, оп.1, спр.10464, арк.1; ЦДАГО України, ф.1, оп.73, спр.108, арк.25.
15. ДАЛО, ф.179, оп.3, спр.136, арк.42, 53.
16. ДАДО, ф.326, оп.2, спр.91, арк.10зв., 32зв.
17. ЦДАГО України, ф.1, оп.73, спр.196, арк.3-4.
18. Радянська школа. – 1945. – №1-2. – С.121-122.
19. ЦДАГО України, ф.1, оп.73, спр.160, арк.26.
20. ДАДО, ф.326, оп.2, спр.91, арк.11.
21. ЦДАГО України, ф.1, оп.73, спр.108, арк.126.
22. Там само, спр.11, арк.28.
23. ЦДАВО України, ф.582, оп.10, спр.17, арк.7 зв.
24. ЦДАГО України, ф.1, оп.73, спр.196, арк.1; ДАДО, ф.Р 2852, оп.1, спр.119, арк.14.
25. ДАЛО, ф.179, оп.3, спр.136, арк.123.
26. ДАДО, ф.326, оп.2, спр.91, арк.10 зв.
27. ЦДАГО України, ф.1, оп.73, спр.101, арк.10.
28. ДАДО, ф.326, оп.2, спр.1070, арк.10-11.
29. ЦДАВО України, ф.Р 166, оп.15, спр.55, арк.7.
30. Там само, ф.342, оп.14, спр.665, арк.5зв.
31. Там само, ф.Р 166, оп.15, спр.55, арк.10.
32. ЦДАГО України, ф.1, оп.73, спр.108, арк.32.
33. Там само, арк. 76.
34. Там само, спр.12, арк.25.
35. ЦДАГО України, ф.7, оп.3, спр.1190, арк.58; ф.1, оп.73, спр.15, арк.21.
36. Там само, ф.7, оп.10, спр.236, арк.55-56.
37. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны: Документы и материалы: В 3 т, К.: Наукова думка, 1985, Т. 3: Украинская СССР в завершающий период Великой Отечественной войны (1944-1945 гг.) / Сост. П.И. Денисенко, К.М. Архипенко, Т.Т. Гриценко и др.. – С .284.
38. ЦДАГО України, ф.7, оп.10, спр.236, арк.56.
39. Там само.